

Sergej Flere

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK ÉS VÁLTOZÓ NEMZETISÉGI VISZONYOK

---

1. A társadalom felvilágosító munkával történő radikális átalakításának reális lehetőségeire vonatkozó elméletek, köztük a szocialista, marxista és a pozitívista elképzelések és leginkább abból a feltevésből indulnak ki, hogy az emberek partikuláris közösségei és a társadalom partikuláris szervezeteinek formái észbeli eszközökkel, a társadalmi viszonyok bölcsőbb megszervezésével is túlhaladhatók. Még amikor ezekben az elgondolásokban – taktikai okokból vagy a valós meghatározók tiszteletben tartásával – az univerzalista társadalmi szerveződést a valamivel távolabbi jövőbe helyezik át, akkor is elmondható, hogy a modern társadalom radikálisan új, emancipatív jellegéről szóló tanítások arra a feltételezésre épülnek, miszerint az etnikai kérdés megoldásában nemcsak a népművelés és a félreértések kiküszöbölése, hanem az általános világgazdasági fejlődés, a gazdasági hatékonyságra való törekvés törvényszerűsége, az iparosítás, a termelés és a társadalom tudományos szerveződése, valamint a demográfiai átszövődés és egybeolvadás is fontos szerepet játszik. Ezek a felfogások azonban eddig csak részlegesen – úgy is mondhatnánk, csak kis részben – igazolódtak, habár a gazdasági univerzalizálódásnak mindezek a folyamatai, továbbá a népművelési törekvések, a tudomány és a közoktatás kiteljesedésének irányzatai valóban bekövetkeztek és mélyreható változásokat idéztek elő a világ minden részében. Ha Európáról van szó, és külön Közép- illetve Kelet-Európáról, akkor ezek a folyamatok a társadalom modernizálásával bizonyos egyenetlenségeket hoztak felszínre, s jöhetnek e változásokat univerzális integrálódásnak tekinthetjük, a nemzeti kérdés megoldásában nem tudtak a gyökök mélyére hatolni. Emiatt ez a kérdéskör továbbra is rendkívül időszerű, s minden romantícista beállítottság nélkül is olyan „sorskérdésként” fogalmazódik meg, mint a múlt századbéli gondolkodók esetében, bár a fejlettebb környezetekre talán kevésbé vonatkoztatható.

Ebben a kontextusban külön is említést kell tennünk a szocializmusról mint olyan rendszerről, amely magára vállalta a nemzeti kérdés megoldásának feladatát, de az előállt helyzet tanúsága szerint ebben teljes kudarcot vallott, hiszen ezt a kérdést csupán ideiglenesen a háttérbe szorította, s most a „társadalmi mechanika törvényei” szerint bekövetkezett a reakció. A szocializmus alap-

vető elve az volt, hogy a nemzeti kérdés önmagától rendeződni fog a szociális kérdés megoldásával: amikor majd minden téren megszűnik a kizsákmányolás, a hatalmi elnyomás és a megtorlás, akkor ilyesmi nemzeti viszonylatokban sem fordulhat majd elő. Ma még nehéz lenne eldönteni, hogy a szocializmus immanszen képtelen-e a nemzetiségi viszonyok rendezésére, vagy csupán egy bizonyos szocializmus konkrét adottságairól, történelmi teherterheléről, intézményes megoldásairól és reális viszonyairól van-e szó. Mi mindenesetre olyan helyzetbe jutottunk, hogy a nemzetiségi viszonyok tekintetében a szocializmus egy roppant terhes, nyomasztó örökséget hagyott ránk, amellyel a társadalomnak, Kelet-Európán kívül is, még évtizedekig, sőt tovább is szembe kell néznie.

2. A nemzetiségi viszonyok alakulásában és a nemzeti közösségek jellegének változásaiban nagy szerepe van a „számok játékának”, méghozzá nemcsak a többség és a kisebbség kölcsönös viszonya, hanem a nemzet fennmaradását biztosító minimális embertömeg megléte tekintetében is. A számoknak ebben a játékában – egyes vélemények szerint – külön jelentősége van a 7 %-os lakossági részaránynak, ami kritikus határvonalát képezi a politikai életben megfelelő „súlyjal” való részvételnek. Nem ismeretesek viszont az ellentétes irányban ható számjegyek: hol van az a határ, amelyen túl egy közösség válságos helyzetbe jut és a megsemmisülés veszélyébe sodródik, ami ugyancsak etnikai jellegű összeütközéseket válthat ki.

A többnemzetiségű közösségekben rövidebb-hosszabb távon nyilván természetesen következnek be változások a különböző etnikai csoportok egymás közötti arányszámaiban, s ilyen szempontból a nálunk tapasztalható változások sem képeznek kivételt. A rendelkezésre álló hivatalos statisztikai adatok szerint a Jugoszláviában élő nemzeti kisebbségek számbeli összetételében és az összlakossághoz viszonyított arányszámaiban a következő demográfiai változások mentek végbe a háború utáni időszakban:

	1948 (%)	1981 (%)
Albánok	750 421 (4,76)	1 730 364 (7,72)
Bolgárok	61 140 (0,39)	36 185 (0,16)
Olaszok	79 575 (0,50)	15 132 (0,06)
Magyarok	496 492 (3,14)	426 866 (1,90)
Németek–osztrákok	55 337 (0,35)	10 114 (0,05)
Románok	64 095 (0,41)	54 954 (0,24)
Ruszinok–ukránok	37 140 (0,23)	36 098 (0,16)
Szlovákok	83 626 (0,53)	80 334 (0,36)
Törökök	97 954 (0,62)	101 191 (0,45)

(Adatforrás: Jugoszlavija 1918–1988. Statisztikai évkönyv. Belgrád. Szerb Statisztikai Intézet.)

A fenti kimutatás jól szemlélteti a nemzeti kisebbségek mozgásában kifejezésre jutó irányzatokat: az albánokon kívül minden nemzeti kisebbségnek folyamatosan csökken a részaránya Jugoszlávia lakosságának összetételében. Ez

a csökkenés abszolút értékű is, kivéve még egy hagyományos iszlám népcsoportot, a törököket (akiknek egészen különleges az esete, hiszen lélekszámuk 1953-ban elérte a 259 535 főt, s akkori részarányuk 1,53 %-os volt). Feltételelesen azt lehetne tehát mondani, hogy a keresztény felekezeti nemzeti kisebbségek kevésbé rezisztensek az asszimilációs folyamatokkal szemben, ezenkívül valószínűleg kisebb mértékű és fokú a fertilitásuk, s kisebb az ellenállásuk a denacionalizációs irányzatokkal szemben. Arról nincsenek adataink, hogy ebben a lemaradásban milyen szerepe van a kivándorlásnak. S történik mindez a nemzetiségek érvényesülését szolgáló közoktatási, politikai és más intézkedések közepette és ellenére, melyeket azonban itt – ismeretesk lévén – nem részletezünk.

3. Viszonyaink között, mint sajátos jelenség, külön figyelmet érdemel a jugoszlávság kérdése. Megjelenési formája kettős jellegű: a jugoszlávság (kvázi) etnikai önazonosulást jelenthet, de kifejezhet egy általános értelmű lojalitást és érzelmi kötődést is Jugoszláviához. Bármelyik vonatkozásáról is legyen szó azonban, ma szinte bocsánatkéréssel kell kezdeni, ha egyáltalán beszélni akarunk róluk. Néhány megjegyzéstől mégsem zárkóztunk el:

a) A jugoszlávság mint etnikai identifikáció, amely az elmúlt évtizedben öltött formát, nem tűnhet el a társadalmi valóság felszínéről, mert különböző forrásokból táplálkozik, és részint reaktív folyamat, amelynek kiváló táptalajt nyújtanak a mai partikularizmusok. Ez a kvázietnikai tudat valószínűleg gyakran hemerikus, az a hit övezi, hogy csak a „különbségek túlhaladása” vezethet el egy igazságosabb, megmentett közösséghez. Másrészt azonban aligha állíthatjuk, hogy a társadalmi életben végbemenő folyamatok, amelyek kollektív jellegű értékekben és hatásokban mutatkoznak meg, valóban hozzájárulnak az etnikai jugoszlávság érvényesüléséhez, habár a reformfolyamatok közepette ezek a források sem elhanyagolhatók. A közvetlen megfigyelés alapján mégis azt mondhatjuk, hogy a jugoszlávságot ma sok csapás éri, ezért minden egyén számára külön kihívást jelent, és sokakat arra készítenek, hogy a szűkebb identifikálódás más, érzelmileg megbízhatóbb vizeire evezzenek.

Ennek ellenére ma még nehéz lenne megjósolni, hányan fogják magukat nemzeti hovatartozásukra nézve jugoszlávoknak nyilvánítani a jövő évi népszámlálás alkalmával. Szerintem azonban ez a szám nem lehet lényegesen kisebb a korábnál (5,4%), hacsak nem erősödik a társadalmi türelmetlenség velük szemben, s nem fokozódik a megbélyegzéstől való félelem.

b) A jugoszlávság másik formája esetében a helyzet valamivel világosabb. Minden társadalom (társadalmi rendszer) megköveteli a lojalitást és az áldozatkészséget, noha a mai körülmények között ez már nem ennyire egyértelmű. Nem egyértelmű, mert nincsenek olyan helyzetek, mint „Durkheim paradoxon”-ában, melyben a szociális és természeti kataklizmák a társadalom kohézióját erősítik. Nem egyértelmű helyzettel állunk tehát szemben, s a kataklizma, a külső fenyegetettség hiánya elősegítheti a belső feszültségek és a dezintegrációs folyamatok erősödését, amelyeket a mai életből mindannyian jól ismerünk. Ez a fajta jugoszlávság tehát mindenképp a maga mélypontja felé közelít.

Ezzel kapcsolatban említést érdemel még a többsikű identifikáció is. Maga a fogalom, amikor az egyén valamely kollektivitással azonosul (kollektív identi-

fikáció), nem vitás. Ha azonban szubjektív viszonyulásként fogjuk fel, mint kötődést valamely objektíve fennálló társadalmi csoporthoz, akkor el kell ismernünk többrétűségét (nemi, kor szerinti, osztálybeli, foglalkozási, regionális stb. identifikálódás). A dolgok természeténél fogva tehát az identifikáció összetett jelenség. Maga az identifikáció azonban mint referenciális keret és – individuális vagy kollektív – mozgatóerő nem azonos erősségű minden rétegnél, míg a politikai ténykedésben a nemzeti identifikáció rendkívül erőteljes. Megközelítő pontossággal azt mondhatjuk, hogy minél gazdagabb és eltérőbb funkcióiban az adott közösség más közösségekhez viszonyítva, annál jelentősebb a vele való identifikálódás az egyén személyiségjegyei és politikai tevékenysége szempontjából.

A dolgok természetből adódóan azonban a nemzeti vagy etnikai identifikáció is többrétű jelenség. Legalábbis ritkán fordul elő, hogy ez az identifikáció teljesen egyértelmű és belsőleg tagolatlan. Így a svájci helyzetet elemezve A. D. Smith nemcsak a nyelvi különbségek alapján tagolja az etnikai (nemzeti) identifikálódást, hanem megkülönbözteti egymástól a felekezeti identifikációkat is. Emellett identifikálódhatnak egyének a régiók alapján is, ahol élnek, s ez is beleszővődhet, egybeolvadhat az etnikai önazonosulással. Mindezek (etnikum, régió, vallás, s kisebb mértékben maga a nyelv is) magukban hordoznak bizonyos „kollektív emlékezetet” (aminek nem kell okvetlenül igaznak és objektívnek lennie). Az etnikai identifikáció tehát nem kristály tisztaságú (vagy csak ritkán olyan), hanem sokrétű és különböző hagyományokban gyökerezik. Még összetettebbé tehetik a migrációk: léteznek amerikai olaszok, szino-vietnamiak stb.

A szociológiai obszervációnak figyelembe kell vennie azt a körülményt is, hogy Európában milyen változások mennek végbe a gazdasági, politikai és kulturális integrációk alapján. Az utóbbi vonatkozásban külön ki kell emelni a világméretű televíziós műsorszórás és kommunikáció jelentőségét, amelynek következményei ma még felbecsülhetetlenek. Mindenesetre ilyen keretek között ma már egy „európai identifikációról” is beszélhetünk, amely igazi értelmében nem etnikai jellegű, de egy napon esetleg ilyen jelleget ölthet. A már említett objektív tényezők hatása mellett az európai azonosságtudatra nagy befolyással lehet annak népszerűsítése az Európai Közösség vagy más politikai szubjektumok részéről. Megjelenése ezenkívül empirikus is lehet (egyres még közöletlen tanulmányok szerint nálunk is), noha ennek egyelőre meghatározatlan, profilrozatlan a formája. Tartalma azonban még teljesen tisztázatlan, s felvetődik a kérdés: nem „üres héj”-e az egész? Miféle közös értékek, milyen mítoszok, milyen kollektív emlékek adnak szimbolikus tartalmat ennek az identifikációnak? Európa egységes közösségként való működése azonban (a hűség, az identitás jelképeire) megteremtheti, ami szinte törvényszerű a társadalmi történések folyamatában, a maga szubjektív formájú „európai mitológiáját”, amely elsősorban a kereszténység múltjára alapozódhatna, de kiterjedhetne más történelmi eseményekre és személyiségekre is.

Úgy tűnik azonban, hogy az azonosulás e tágabb (jugoszláv, európai, általános emberi) dimenziói nem eléggé hatékonyak, ha összetűzésekre kerül sor, amikor megkezdődik a visszarendeződés a korábbi identifikációk szűkebb for-

mába, ami csak fokozza és élezi a szembenállást. Más szóval, az identifikációs folyamatok összeütközések útján vagy természetes módon mennek végbe.

4. Saját szűkebb és tágabb környezetünket vizsgálva fontosnak tartjuk megkülönböztetni egymástól az „elsődleges” és a „másodlagos etnicitás” fogalmát (amelyet elsőként E. K. Francis alkalmazott). Ilyen értelemben (részint Francis-tól eltérően) elsődlegesnek tekinthetjük az „autochton” (törzsökös) közösségeket, míg a másodlagos etnicitásokat a bevándoroltak képezik, akik saját etnikai identitásukat tartalmilag másként értelmezik. A másodlagos etnicitás tapasztalatai mindenekelőtt az új világ megteremtésének olvasztókemencéjéhez kötődnek, amely elsőként Amerikában kezdett működni a betelepedés hatására. Abban az új világban is bebizonyosodott azonban, hogy a *melting pot*-nak korlátozott a hatása és a mértéke. Egyének, családok és egész etnikai közösségek kutatják ma saját „gyökereiket”, keresik önnön eredeti identitásukat. A szűkebb, hagyományos etnikai azonosságtudat tehát még az amerikaiak esetében sem veszett a semmibe. Legfeljebb részint kívül került a politikai szférán. Ez a politikamentesség olyan értelemben is érvényes, hogy ezek a másodlagos etnikai közösségek nem törekszenek saját területi kötöttségű szuverenitásuk megvalósítására (olyan haza megteremtésére, melyben etnikai közösségük szuverenitást élvezhetne). Ezen a politikai értelmezésen kívül azonban ezek az etnikai közösségek is politikai nyomásgyakorló csoportokat alkothatnak a politikai életben (s teszik is ezt eredményesen), tehát politikai eszközökkel töreksenek a saját közösségük fennmaradását biztosító érdekeik kielégítésére. Tevékenységük súlypontja mégis a kultúra területére tevődik át: őrzik saját közös nyelvüket és népszokásaikat, ápolják „nemzeti értékeiket”, de társulnak is saját tagjaik érvényesülése végett.

A mi jugoszláv, illetve közép- és kelet-európai körülményeink között a migráció további folytatódására, s ezzel együtt a másodlagos etnicitás jelenségének erősödésére számíthatunk. Ez nem lesz azonos sem az amerikai, sem valamely más szekundáris etnicitással és diaszporikus jelenséggel, de számolni kell vele, akár csak az európai integrációkat és kiegyensúlyozatlanságokat követő másfajta erősödő jelenségekkel, amelyek még az új millenium küszöbén átlépve is tartósak lesznek. A legszerencsésebb megoldás az lenne, ha a másodlagos (nem pedig az elsődleges) etnicitás kérdését nem politizálnánk el mint jelenséget, ami megfelelő kulturális, intézményes, gazdasági és törvényhozási feltételek kielégítését igényelné.

5. Hosszú távon arra lehet számítani, hogy a nemzetiségi kérdés a politikai szférából fokozatosan áttevődik a politikán kívüli élettérbe. Igaz viszont, hogy ilyen előrejezések már a múlt évszázadban is elhangzottak, még hozzá gyakrabban is, mint mostanában, anélkül, hogy igazán valóra váltak volna.

A nemzeti kérdés tehát ezután sem veszíti el jelentőségét, de bizonyos mértékben várhatóan mégis csak háttérbe szorul a posztindusztriális és posztmodern társadalom felnövekedésével. A posztmodern társadalmat és a posztmodern értékeket nem könnyű oly módon meghatározni, hogy korrespondáljon a tapasztalati jelenségekkel, de nem túlzás azt állítani, hogy egy bizonyos kimerültség és bágyadság jellemzi mindazon ismérvek tekintetében, amelyek az utópista-modernista emancipatorikus kísérleteket jellemezték. A legjelentő-

sebb e tekintetben az a modernista törekvés volt, amely az észérveken alapuló, vagy legalábbis ésszerű társadalmi szerveződést tűzte ki célul egy olyan előre meghatározott terv alapján, amely már eleve túlzott optimizmussal tekintett az emberre és az emberi képességekre. Ehelyett most egy eklektikus szellemi állapottal kell szembesülnünk, melyben a modern elvegyül az előmodernséggel, de egyes újfajta jelenségekkel is. Az előmodernség itt a nemzet és a vallás revitalizált formáiban ölt testet, de ezek a hagyományos erők most nem olyan hatékonyak, mint valamikor voltak, mert olyan új törekvésekkel kerültek szembe, mint az egyén érvényesülése (egészen a hedonizmusig), a régiók autonómiájának megteremtése, valamint a nemzetközi gazdasági és másfajta kapcsolatok legszélesebb formái. Bizonyos megszorítással újdonságnak lehet tekinteni a gazdasági determinizmus szigorának enyhülését, a társadalom globalizálódását, sőt talán az egyén növekvő szabadságát is saját életmódjának megválasztásában.

Ilyen helyzetben továbbra is él a nemzettudat, de elveszíti „sorsmeghatározó” szerepét, mert belekerült valamiféle *egyvelegbe*, a különféle eszmék eklektikus elegyébe.

Mindezek a megállapítások azonban csak egy ideális modell típusra vonatkoznak, s kevésbé érvényesek a mi közeli környezetünkre, tehát csak a fejlett világ általános irányzatait érzékeltetik. Nálunk az autentikus előmodernista, modernista és posztmodernista erők egymással elvegyülő fellépése teszi viharosan hullámszóvá a helyzetet.

A nemzetek és külön a nemzeti kisebbségek, akárcsak a másodlagos etnicitások érvényesülését szolgáló alapmechanizmusok a posztmodern társadalomban mind az iskoláztatás és a művelődés, mind az egyesületek működése terén hatékony védelmet nyújtanak majd a nemzetiségeknek és lehetővé teszik tagjaik előrehaladását. A nemzeti kérdés depolitizálódásának irányzata, persze, megmaradhat pusztá óhajnak is, s – a helyzetadta körülményektől függően – ellentétes törekvések és fennakadások is várhatók, amelyek ismételten politikai térre terelik a nemzeti kérdést. Különösen érvényes ez a helyzet rövid távú értékelésében: az etatista szocializmus olyan örökséget hagyott maga után a nemzetek közötti viszonyokban (az államhatárokon belül és azokon kívül is), hogy az évezred végéig itt nem várható a megbékélés, s a nemzeti kérdés továbbra is politikai téma marad.

6. Hatásuk korlátozottsága ellenére is szükség van arra, hogy törvényekkel szabályozzuk a nemzetek közötti viszonyokat és a nemzeti kisebbségek védelmét. A kisebbség védelmezése azonban nem akadályozhatja a gazdasági fejlődést, annak univerzalizációja szempontjából. Ezért, véleményük szerint, a kisebbségvédelem súlypontját át kell helyezni az iskoláztatás és az anyanyelv nyilvános használatának területére, kiváltképp, amikor a másodlagos nemzeti közösségekről van szó. Szükség van emellett más intézkedésekre is, figyelembe véve a nemzetközi jogvédelmi fórumok határozatait. Ilyen feltételek között a szuverenitás mint a legfőbb és semmivel sem korlátozott hatalom kérdése, ha nem is válik irrelevánssá, sokat veszít jelentőségéből.

A nemzetek közötti viszonyokat azonban nem lehet pusztán jogi szabályozással összehangoltá, konfliktusmentessé tenni. Ez érvényes az etnikai cso-

portok jogainak biztosítása tekintetében is. A jogi előírások korlátai főleg akkor mutatkoznak meg, amikor a többségi nemzet nem mutatkozik készen végrehajtani a kisebbségvédelmi jogi rendelkezéseket, szabványokat és feladatokat. Ez a magatartás különösen azokban a társadalmakban ölt magára sajátos külsőt, amelyek az egyenlőséget hirdetik és az általános normatívák tiszteletben tartásának legitimitációját viselik. Itt azután különleges magyarázatokkal igyekeznek megindokolni a diszkriminációt és stigmatizációt a nemzeti (kisebbségi) csoportokkal szemben, olyasféle álláspontokat hangoztatva, hogy „lám, még a mi társadalmunkban is, ahol pedig valóban mindenki egyenlő, ők még különleges jogokat is élveznek, érdemteleneknek bizonyulnak ezeknek a jogoknak a kihasználására”.

A nemzetek közötti viszonyok alakulásában ma olyan gazdasági, politikai és szociál-pszichológiai mechanizmusok vannak működésben, amelyek sokkal erőteljesebben hatnak, mint azok a jogszabályok, amelyek a diszkrimináció és az egyenrangúság hiánya ellen nyújtanak védelmet.

Gazdasági téren a nemzetek közötti viszonyokat különösen érzékenyen érinti, amikor a kisebbség „készen mutatkozik” – valójában az adott helyzetben arra kényszerül –, hogy rosszabb körülmények között végezze munkáját, méghozzá alacsonyabb munkabérért, amivel közvetlenül veszélyezteti a többség (az őslakosság) egyes csoportjainak érdekeit is, amelyek a munka tartalékadát képezik. Általában tehát a többség alacsonyabb sorú rétegei kerülnek veszélybe, amelyek egyébként is hajlamosak behódolni a tekintélyelvű pszichológia hatásának. Így alakul ki az önvédelmi reakció a kisebbség negatív értelmű megbélyegzése formájában, aminek a diszkrimináció és a nemzeti elszigetelődés a következménye.

Említést kell tenni ezen a helyen a kizsákmányolás jelenségéről is, aminek érdekében a kisebbség fizetését mesterségesen alacsonyabb szinten tartják, mint amennyiben a hatalmon levő többség tagjaival megegyezhetnének. Olyan helyzet is kialakulhat, hogy két munkapiac jön létre, ahol a többség, illetve az őslakosság számára egyféle, a kisebbség és a jövevények számára pedig másféle jogok vannak érvényben, lehetővé téve a fokozott kizsákmányolást.

Még nagyobb zavarokat kelthet ezen a téren a gazdasági konjunktúra visszaesése.

Szociál-pszichológiai szempontból fontos észrevenni, hogy a diszkriminációs magatartáshoz vezető előítéletek és sztereotípiák, amelyek az uralkodói illetve többségi csoportokat vagy őslakosokat vezérlik, nemcsak hogy nem a hibás szemléletből, valamilyen kognitív fogyatékból fakadnak, hanem olyan jelenségek, amelyek törvényszerűen jönnek létre a nemzetek közötti viszonyokban a sajátos csoportközi dinamika következtében. A legáltalánosabban megfogalmazva, minden társadalomban léteznek javak, amelyek magas értékűek és ugyanakkor ritkák (gazdaság, hatalom, jó munkakör). A többségi csoport, illetve az a csoport, amelynek monopóliuma van ezekre a javakra, úgy védelmezi önmagát és saját monopóliumát, hogy kedvezőtlen képet fest a kisebbségről, ami különösen akkor hatásos, ha a kisebbség egyben jövevény is, amelyről nincs elég információ. Itt azután kialakul a veszélyeztetettség érzése is – akár a gazdasági körülmények alapján, akár önmagától és az előítéletek

hatására. Ily módon a diszkriminációhoz vezető gazdasági és szociál-pszichológiai tényezők kölcsönösen kiegészítik és erősítik egymást.

Természetesen a kisebbségi csoport is létrehozta a maga pszichológia mechanizmusát, kialakítja képzetét, szervezettségét és munkamódszerét a helyzettel való szembesülés folyamán.

Külön figyelmet érdemel a számok játéka a kisebbség és a többség viszonyában: bizonyos megállapítások szerint a feszültségek törvényszerűen létrejönnek, amikor a kisebbség számaránya eléri a 7–10%-ot az összlakossághoz viszonyítva. Ez biztosítja számára a kritikus határértéket ahhoz, hogy olyan tényezőként lépjen a nyilvánosság elé, amely már meghatározott szubjektivitásra hivatkozhat.

Mindebben természetesen a történelmi tehertertelek is szerepet játszanak, amikor (az új migrációk révén) olyan csoportok találkoznak egymással, amelyeknek kölcsönös viszonyát korábbi visszasságok terhelik.

Mindez azt mutatja, hogy nehéz harcot folytatni a nemzeti összeütközések ellen a gazdasági jellegű problémák megoldása és a szociál-pszichológiai mechanizmusok hatásának leleplezése nélkül, kizárólag a kisebbségi csoportok jogvédelmének hatékonyságára hagyatkozva. A lényeg az integrális megközelítés, de még ez sem lehet igazán eredményes a gazdasági hanyatlás feltételei között, vagy erőteljes demográfiai változások közepette, kiváltképpen, pedig ha ezek a jelenségek egymásba szövődnek.

Nagy József fordítása

Rezime

Demografske promene i promene u nacionalnim odnosima

S obzirom na raspoložive podatke i na teren koji razmatra, autor ukazuje na neke demografske promene nacionalnih manjinskih zajednica na tlu Jugoslavije u posleratnom periodu, a prema zvaničnoj statističkoj evidenciji. Na osnovu tih podataka osim Albanaca, učešće svih posmatranih manjina u stanovništvu Jugoslavije opada i u relativnom i u apsolutnom smislu. Nacionalne manjine hrišćanskog konfesionalnog porekla se javljaju kao manje rezistentne na procese asimilacije, niži im je obim i stepen fertiliteta i manje odupiru procesima denacionalizacije.

Autor analizira i pojavu jugoslovenstva kao specifičnu, bavi se problemom višeslojne identifikacije, a posebno po prirodni stvari složenom nacionalnom odn. etničkom identifikacijom. Dugoročno posmatrano, može se očekivati premeštanje nacionalnog iz sfere politike u *vanpolitičku sferu* – veli autor.

Mada su one ograničenog dometa, mere regulisanja odnosa među nacijama i za zaštitu manjina su nužne. Po autoru težište zaštite treba premestiti na područje školstva, javnog korišćenja maternjeg jezika, naročito za pripadnika sekundarnih etničkih zajednica.

Međunacionalni odnosi u značajnoj meri izmiču mogućnosti skladnog, beskonfliktnog funkcionisanja na podlozi pravnog regulisanja. Autor nabrāja razloge zašto je to tako. Pored ekonomskih, političkih i socijalno-psiholoških razloga posebnu pažnju posvećuje odnosima većinske i manjinske grupe.

Summary

Demographic Changes and Changing Relations among Nationalities

With regard to the available data and the field, being under examination, the author points to some demographic changes of the national minority communities on Yugoslav territory in the postwar period, in accordance with the official statistical records. On the basis of these data, excluding the Albanians, the participation of all the examined minorities in the population of Yugoslavia is decreasing both in relative and absolute sense. The national minorities of Christian confessional origin seem to be less resistant to the processes of assimilation, the extent and level of their fertility is lower and they offer moderate resistance to the processes of denationalization.

The author analyzes also the phenomenon of Yugoslavism as a special one and deals with the problem of multiple identification but especially with the national i.e. ethnical identification, being complicated by nature. From a perspective point of view, the transfer of national questions from the sphere of politics to *non-political sphere* is expectable – says the author.

In spite of their limited range, the measures for regulating the relations between nations and for protecting minorities are necessary. According to the author, the emphasis of protection should be transferred to the field of education, public use of mother tongue, especially for the members of secondary ethnic communities. The inter-national relations mostly slip out of the possibility of harmonious, conflictless functioning on the basis of legal regulation. The author lists the reasons for that. Beside the economic, political and socio-psychological reasons the author pays special attention to the relation of the majority and minority group.